

СЕКЦІЯ 5. ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-263-3/20>

Москаленко Н. С.,

*студентка кафедри загального та слов'янського літературознавства
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

*Науковий керівник: **Томбулатова І. І.,***

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри загального та слов'янського літературознавства
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ФІЛОСОФІЯ ЛЮДСЬКОГО ТІЛА В ТЕКСТОВОМУ ВІДОБРАЖЕННІ ХУДОЖНЬОЇ ТІЛЕСНОСТІ В ПОСТМОДЕРНІСТИЧНОМУ РОМАНІ «ГОЛОВА ЯКОВА» ЛЮБКА ДЕРЕША

Феномен тілесності як об'єкт вивчення привертав увагу чималої кількості дослідників, які працюють у різних галузях науки. У сучасній науковій думці тілесність асоціюється з тілесним буттям людини, розуміється як діалектична єдність тілесного та духовного, як інтегрувальна ознака екзистенційного досвіду людини, що поєднує комплекс природних, індивідуальних та культурних рис тіла людини, як поле взаємодії внутрішніх та зовнішніх життєвих просторів людської істоти. [3, 5 с.]

Філософія і естетика відкривають глибини тіла людини, ламають стереотипне ставлення до нього і виводять на новий рівень його розуміння, розширюючи межі пізнання. Саме в історії філософської думки найбільш широко і всебічно розглядається людське тіло. Філософи Античності, а пізніше і епохи Відродження висувають ідею уявлення про тіло як щось особливе. В епоху Античності тілесність, як ціннісна характеристика людського буття, була предметом дослідження, захоплення і культивування. Вона займала важливе місце в філософсько-світоглядних системах, естетичних канонах і шедеврах художньої творчості. На протипагу їм мислителі епохи Середньовіччя простежують проблеми приземленості тілесного буття, зневаги тілом людини в ім'я духовності. Аналізуючи проблему тілесності, кожна

філософська традиція знаходить свої протиріччя, припущення; відповідно з життєвим досвідом висуває свої гіпотези такого неоднозначного явища, як «тіло»; прагне знайти загальнозначущий зміст буття людини і ввести його в цілісну картину світу.

Доба піднесення і одночасного зведення тілесності змінюється новою віхою в історії, в якій превалює вороже ставлення до тіла. Папа Григорій Великий на порозі Середньовіччя оголошує тіло «огидним вмістилищем душі», а ідеалом людини – ченця, що умертвляє свою плоть. Ця епоха охоплює проблеми жорсткого розмежування духовного, благородного, наближеного до Всевишнього «верху» і тілесного, плотського, безбожного «низу» [2, с. 143].

В епоху Просвітництва набирає силу тенденція поєднання фізичних чеснот, розуму і душевної краси. У мистецтві знову починають цінуватися чоловік і жінка. Наприклад картини, героїні яких відрізняються пишними формами, що, за задумом авторів, свідчить про їхні здоров'я і високий соціальний статус. Слід зазначити, що епоха Нового часу та освіти приносить у філософську думку проблему ставлення до тіла людини як до машини, як до втрати особливої магії механізму.

У XIX столітті проблема тілесності пов'язується з сексуальністю. Згадаємо твердження Віри Агеєвої, що, зокрема, «наша література другої половини XIX століття справді була неймовірно цнотливою. Тілесний досвід у ній майже не відбито, ні про яку еротику, сексуальність не могло бути й мови, більше того, гріхи любощів вслякю таврувалися, а біс плоті вважався чи не найнебезпечнішим» [1, с. 111]. У творах класиків реалістичної прози («Блиск і злидні куртизанок», «Золотоока дівчина» О. де Бальзака, «Нана» Е. Золя, «Мадемуазель Фіфі» Г. де Мопасана, «Злочин і кара» Ф. Достоєвського, «Воскресіння» Л. Толстого, «Повія» Панаса Мирного) суспільне життя зображується в контексті сексуального дискурсу.

Літературне покоління 1920-х років презентувало оригінальну художню концепцію тіла й духу. Літературознавці (Л. Бойко, С. Лушій, В. Мельник, Раїса Мовчан та ін.) підкреслювали, що письменники 1920-х років, зокрема члени літературного угруповання «Ланка» (МАРС) (Б. Антоненко-Давидович, М. Галич, Г. Косинка, Т. Осьмачка, В. Підмогильний, Є. Плужник), розуміли людину як поле битви духу і тіла, світла і п'їтьми тощо. На думку сучасних дослідників, тілесність представляє собою ту «золоту середину», де душа й тіло досягають діалектичного поєднання, не придушують одне одного [4, с. 123].

Тіло є невід'ємним компонентом такого явища, як «гендер» та популярних у сучасній філософії «гендерних студій». Гендер – це поняття, близьке до категорії стать. Однак слово «стать» вказує насамперед на біологічну відмінність між чоловіком і жінкою, а гендер – це сукупність всіх: біологічних, психологічних, екзистенційних особливостей жінки й чоловіка. Переповнюють як літературу так і культуру гендерні образи чоловіка як символічні репрезентації гендеру.

У сучасній філософській, культурологічній, літературознавчій думці все актуальнішою постає категорія Чужого, що презентує одне з основних понять життєвих відчуттів. Проблема Чужого–Іншого в її філософсько-культурологічній інтерпретації повною мірою заявила про себе наприкінці ХХ століття, творчо увібравши попередній теоретично-філософський дискурс. Традиційне історико-філософське опрацювання можна знайти ще у Платона, Аристотеля, пізніше в Гегеля. Вже в ХХ ст. до неї звернулися Е. Гуссерль, М. Гайдеггер, Г. Г. Гадамер, Е. Левінас та ін.

Багато творів, що були написані у міжвоєнне двадцятиліття (1914–1939), часто є яскравими ілюстраціями існування тріади «Я–Інший–Чужий», намаганням осмислити складність співіснування в одному просторі людей із різним сприйняттям та оцінкою світу.

Особливу увагу до теми тілесності приділяють модерністи та постмодерністи у своїх художніх творах. Причиною такої захопленості до цього феномену є філософія модернізму і постмодернізму, яка знаходилась під впливом пошуків людством нового способу мислення як реакції на власну незахищеність і безпорадність перед подіями, що відбувались протягом ХХ ст. Отже, згідно з постмодерністським трактуванням у тілесності немає нічого спільного з власне тілом або образом тіла. Тобто, це тіло без образу, в якому ніщо не репрезентовано.

Роман «Голова Якова» Любка Дереша – це новий крок у творчості письменника, саме він зламав усі стереотипи і відкрив новий етап не тільки у творчості молодого автора, а й в українській літературі доби постмодернізму. Один із найголовніших конструктів, елементів роману – це персонажі. Чудово підібрані типажі різних людей іноді вражають колоритом гіпертрофованих якостей.

У романі «Голова Якова» яскраво присутній світ жіноцтва. Тілесний світ жіноцтва яскраво вибудовує сюжет твору та має тілесні гендерні прояви. Перший жіночий образ, який введено до тексту – Майя:

«Ця історія почалася на екрані – екрані мобільного телефону. З екрана дивилася Майя. Її рот мавив. Вилиці високі. Очі імлісті» [5, с. 11]. Майя – сучасна дівчина, яка є воїтелькою із стереотипами, які склались у нашому суспільстві. Слідом за Майєю постає образ незвичайної жінки – Ірени: «Вона була з Осло. Вивчала в Парижі архітектуру і збирала у Львові матеріали для кандидатської роботи з системи моди. Носила короткі зачіски, малювала губи темно-бордовим, мала зелені очі, невеликі, всіяні ластовинням груди» [5, с.48]. Ірена посідала найважливіше місце у житті головного героя. Вона – дівчина, у котрій втілені риси жінки-страдниці, мучениці через нещасливе кохання. Ірена – сучасна дівчина, яка реалізується, здобуває освіту, самостверджується як особистість, проте вона обрала для себе стосунки, які згубили її, героїня покірна долі, мовчки зносить усі знущання Якова.

Сама історія розповідає про вкрай талановитого композитора Якова. Психологізм образу досягається глибокими роздумами Якова, внутрішніми монологами. Вони насичені, містять у собі моральні, філософські, викривально-оціночні складові. Внутрішній монолог Якова виражений у формі прямої мови: «Прокидайся, це я, твій страшний розум! Твоє Соль Іпсе! Твоє Чорне Сонце пустелі! Ти чуєш мене? Прокидайся! [5, с. 115–116]. У бінарній опозиції «свій/чужий» чоловік Яків посідає позицію чужого, не знаходячи собі місця біля близьких для себе людей.

Одним із найяскравіших персонажів роману є Матвій, рідний брат Якова: «Матвію, найстаршому, тридцять вісім. Мама піймала Матвія у своє черево, коли їй заледве виповнилося сімнадцять.» [5, с. 32]. Матвій – це тип особистості, для якої характерні домінування чоловічої влади над жінками і підлеглими чоловіками, культ фізичної сили, схильність до насильства, емоційна невизначеність і висока змагальність.

Любка Дереш неодноразово звертається до образу жінки, яка у романі позбавлена якихось надзвичайних ідеалізацій, вона – далеко не свята, вона належить до жінок, які заперечують стереотипи жіночої поведінки, ролі у суспільстві, сформовані патріархальною традицією, вона – жінка-страдниця, мучениця через нещасливе кохання, вона – жінка-романтик, що живе за законами свого часу. Отже, образи героїнь містять у собі певні протиріччя: вони і горді, і сильні, самодостатні та ерудовані, мудрі, жінки-спокусниці, водночас не впевнені в собі, самотні та розгублені, романтичні. Щодо чоловічих образів, у романі зображено чоловіків, які не докладають зусиль, аби зайняти позицію

гегемонії через нестачу сил або бажання, які домінують над жінками, схильні до насильства, емоційної невиразності і високої змагальності. Без сумніву в романі Любка Дереша «Голова Якова» переважають образи сучасні та модернізовані.

Список використаних джерел:

1. Агеева В. Гендерна літературна теорія і критика. Київ : Факт, 2003.
2. Алмазова С. Л. Теоретический анализ проблемы изучения образа тела как компонента «Я-концепции» личности. 2009. С. 112–125.
3. Галуцьких І, А. Еротизм та мортальність людського тіла в текстовому відображенні художньої тілесності в англійській літературі постмодернізму. Запоріжжя, 2015. 5 с.
4. Гнатенко К. Проблеми вивчення художнього образу в літературному творі. Харків, 2016. 5 с.
5. Дереш Л. Голова Якова: алхімічна комедія. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2012. 238 с.
6. Коннелл Р. На захист маскулітності. Фемінність та мускулітність, 2003. С. 138–139.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-263-3/21>

Цуркан І. М.,

*доктор філологічних наук,
професор кафедри інвент-менеджменту і соціальних комунікацій
Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія
Київського національного університету культури і мистецтв»*

«МОЛОДА ПОЛЬЩА» ЯК ВИРАЗНИК ЕСТЕТИКИ МОДЕРНІЗМУ

Межа століть у польській літературі стала змістовною категорією існування: злам звичного життя, непередбаченість, неясність майбутнього – всі ці чинники формували духовний стан польського суспільства кінця XIX – початку XX століть, генерували нову суб'єктивну, пізнавальну орієнтацію і, як наслідок – новий світогляд. На літературу це справляло неабиякий вплив, результатом якого стала